

Vēlēšanu politikas veidošanas principi Baltijas jūras reģiona valstīs

Īsumā

Viens no mūsdienu demokrātijas izaicinājumiem, ar kuru saskaras vairums Eiropas valstu, tostarp arī atsevišķas Baltijas jūras reģiona valstis (BJR valstis), ir sabiedrības sarūkoša interese par līdzdalību parlamenta vēlēšanās. Savukārt zema iedzīvotāju aktivitāte parlamenta vēlēšanās aktualizē jautājumu par likumdevēja un līdz ar to arī valdības leģitimitāti. Arī Latvijā līdz ar katrām jaunām parlamenta vēlēšanām vērojama vēlēšanu aktivitātes samazināšanās.

Vēlēšanu aktivitāti ietekmē virkne dažādu īstermiņa un ilgtermiņa faktoru. Turklāt to kombinācijas dažādās valstīs ir atšķirīgas. Līdz ar to risinājumi, kas piemēroti vienai valstij, var izrādīties mazāk efektīvi citā valstī. Svarīga ir ne tikai vēlēšanu sistēma, bet arī vēlēšanu organizatoriskie un kontekstuālie faktori.

Latvijā vēlēšanu aktivitāti parlamenta vēlēšanās varētu palielināt, stiprinot sabiedrības uzticību parlamentam, veicinot diasporas vēlēšanu līdzdalību vēlēšanās, kā arī izglītojot sabiedrību par valsts pamatvērtībām un to, cik svarīgi ir piedalīties valstiski nozīmīgos procesos. Vēlēšanu līdzdalības pieaugumu varētu veicināt arī vēlēšanu reģistra ieviešana, sniedzot iespēju vēlēšanās balsot ar jebkuru derīgu personu apliecinošo dokumentu, kā arī iecirkņu skaita palielināšana iepriekšējai balsošanai. Apsverams risinājums varētu būt arī vēlēšanu balsu loterijas ieviešana. E-balsošanas sistēmas ieviešana netiek ieteikta drošības risku dēļ, turklāt Igaunijas pieredze liecina, ka šādas sistēmas ieviešana nav veicinājusi vēlēšanu aktivitāti.

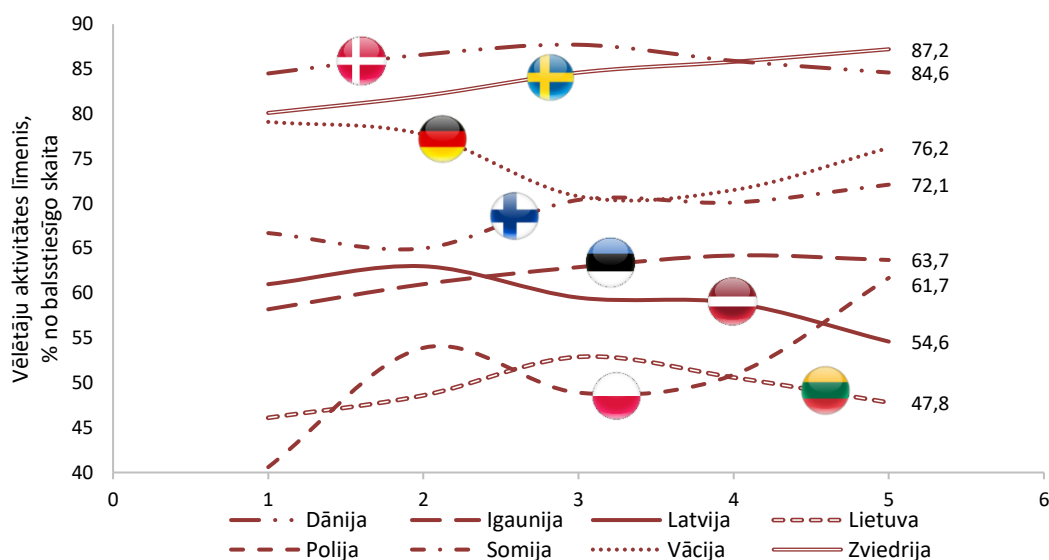
Salīdzinot BJR valstu vēlēšanu sistēmas, var konstatēt, ka katrai valstij vēlēšanu sistēmas izvēlē ir individuāla pieeja, ņemot vērā daudzus attiecīgajai valstij raksturīgos apstākļus. Līdz ar to ir vērojama liela pieeju dažādība – atšķirīgas vēlēšanu sistēmu tipi, ievēlamo deputātu skaits, vēlēšanu barjeras lielums, vēlēšanu apgabalu skaits un to izveides principi, vēlēšanu apgabalā ievēlamo deputātu skaita noteikšanas kritēriji, uzvarētāju noteikšanas un mandātu sadales metodes un iepriekšējās balsošanas kārtība. BJR valstīs vērojama arī atšķirīga pieeja attiecībā uz aktīvo un pasīvo vēlēšanu tiesību ierobežojumiem, kā arī ārvalstīs dzīvojošo vēlēšanu tiesībām.

Baltijas jūras reģionā [ietilpst](#) astoņas Eiropas Savienības (ES) dalībvalstis – Dānija, Igaunija, Latvija, Lietuva, Polija, Somija, Vācija un Zviedrija. BJR valstīs ir pārstāvēniskā demokrātija – tauta ievēl savus priekšstāvjus lēmumu pieņemšanai. Līdzīgi kā citās demokrātiskās valstīs, arī BJR valstīs tiek ievēroti vispārārstīti vēlēšanu pamatprincipi – vēlēšanas ir vispārējas, vienlīdzīgas, brīvas, aizklātas, tiešas un regulāras. Žurnāla “The Economist” pētnieciskās institūcijas “The Economist Intelligence Unit” veidotajā demokrātijas indeksā “[Democracy Index 2020](#)”, kurā pasaules valstu demokrātijai stāvoklis salīdzināts pēc dažādiem indikatoriem piecās kategorijās, tostarp arī kategorijā “Vēlēšanu process un plurālisms”, par pilnīgas demokrātijas (*full democracy*) valstīm atzītas četras BJR valstis – Dānija, Somija, Vācija, Zviedrija, savukārt visas postkomunistiskās BJR valstis ierindotas nepilnīgas demokrātijas (*flawed democracy*) valstu grupā. Vairums BJR valstu kategorijā “Vēlēšanu process un plurālisms” novērtētas ar 9,58 punktiem no iespējamajiem 10 punktiem. Augstāko vietu šajā kategorijā no BJR valstīm ieņem Dānija un Somija, kuras novērtētas ar maksimālo punktu skaitu, savukārt zemāko – Polija, kurai piešķirti 9,17 punkti.

Viena no pazīmēm, kas [liecina](#) par sliktu “demokrātijas veselību” ir zema vēlēšanu aktivitāte. **Piedalīšanās vēlēšanās ir izplatītākais politiskās līdzdalības veids demokrātiskā sabiedrībā, tomēr aizvien vairāk balsstiesīgo iedzīvotāju nevēlas izmantot savas vēlēšanu tiesības.** Ja vēlēšanu aktivitāte turpinās samazināties līdzšinējā tempā, [pastāv risks](#), ka var zust vēlēšanu kā demokrātiskas pārvaldības pamatinstrumenta nozīme. **Vēlēšanu aktivitāte ir arī nozīmīgs parlamenta leģitimitātes un autoritātes nodrošināšanas instruments** – jo lielāka ir vēlēšanu aktivitāte, jo augstāka ir parlamenta leģitimitāte un lielāka autoritāte attiecībā ar citām valsts varas institūcijām. Vēlēšanu uzticība jeb varas leģitimitāte sniedz arī valdībai atbalstu sabiedrības un valsts pārvaldīšanā. Pieņemot, ka varas leģitimitāti varētu nodrošināt, ja vismaz puse balsstiesīgo iedzīvotāju

pieņēmusi piedalīties vēlēšanās, daļā valstu, kurās samazinās iedzīvotāju līdzdalība vēlēšanās, varas leģitimitāte ir apdraudēta (Dravnieks, 2014; Ījabs, 2017; Pleps u. c., 2004).

Salīdzinot vēlēšanu aktivitāti BJR valstīs pēdējās piecās parlamentu vēlēšanās, īpaši straujš vēlēšanu aktivitātes kritums ir tieši Latvijā (1. attēls). Turklāt Latvijā jau ilgstoši vērojama vēlēšanu aktivitātes sarūkšana – vēlēšanu līdzdalība Saeimas vēlēšanās samazinās ar katrām vēlēšanām jau vairāk nekā 20 gadus. Izņēmums ir 10. Saeimas vēlēšanas, kurās vēlēšanu aktivitāte, salīdzinot ar iepriekšējām vēlēšanām, pieauga par 2,1 procentpunktu. Tas tiek skaidrots ar balsošanu, balstoties uz ekonomiskiem faktoriem, proti, vēlēšanu ar savu aktivitāti un izvēli izrādīja attieksmi pret valdošajiem politiskajiem spēkiem, vainojot tos izvēlētajā politiskajā un ekonomiskajā kursā, kas noveda pie ekonomiskās krīzes (Vikmane and Kreituse, 2010). 13. Saeimas vēlēšanās 2018. gada 6. oktobrī bija zemākā vēlēšanu aktivitāte kopš Latvijas neatkarības atjaunošanas – vēlēšanās piedalījās tikai 54,56 % balsstiesīgo iedzīvotāju. Viszemākā vēlēšanu aktivitāte bija Latgalē, kur nobalsoja vien 43,4 % balsstiesīgo iedzīvotāju. Pētījumu centra SKDS veiktā pēcvēlēšanu pētījuma aptaujas dati liecina, ka biežāk nekā vidēji vēlēšanās ir piedalījušās sievietes, respondenti vecumā no 45 līdz 54 gadiem un vecumā virs 64 gadiem, aptaujātie ar augstāko izglītību, publiskajā sektorā nodarbinātie, respondenti ar vidējiem vai augstiem ienākumiem, kā arī Rīgas un Vidzemes iedzīvotāji. Biežāk minētie iedzīvotāju pasivitātes iemesli 13. Saeimas vēlēšanās – neticība pozitīvām pārmaiņām (16 %), neziņa, par ko balsot, vai pieņemamu kandidātu trūkums (14 %), intereses par politiku trūkums (10 %), aizņemtība vai darbs (9 %), kā arī nespēja saskatīt jēgu līdzdalībai vēlēšanās (9 %).

1. attēls. Vēlēšanu aktivitātes līmeņa dinamika piecās pēdējās BJR valstu parlamentu vēlēšanās, % no balsstiesīgo skaita

Avots: CoE, 2020; Siaroff, 2019

Vēlēšanu aktivitāti ietekmē virkne dažādu faktoru – sociāli ekonomiskie faktori (iedzīvotāju skaits valstī, iedzīvotāju mobilitāte, valsts ekonomiskā attīstība), politiskie faktori (vēlēšanu cīņas sīvums jeb iespējamība ar individuālu balsojumu ietekmēt vēlēšanu rezultātu, partiju priekšvēlēšanu solījumi), institucionālie faktori (vēlēšanu sistēma, balsošanas obligātums, vairāku veidu vēlēšanu norise vienlaikus, reģistrācijas prasības, balsošanas kārtība), individuālie faktori (balsstiesīgo iedzīvotāju vecums, izglītība, interese par politiku, apziņa par dalību vēlēšanās kā pilsoņa pienākumu). Faktorus var grupēt arī pēc to ietekmes ilguma – ilgtermiņa faktori (vērtību sistēma, piederība noteiktai sociālai grupai, identificēšanās ar noteiktu politisko partiju) un īstermiņa faktori (kandidātu novērtējums, kurā aizvien lielāka loma ir politiķu diskutēšanas prasmei un spējai piedāvāt problēmu risinājumus, sociālie un politiskie notikumi, ekonomiskie jautājumi). Daudzi pētījumi liecina, ka ilgtermiņa faktori laika gaitā zaudē savu nozīmi, turpretī īstermiņa faktoru ietekme palielinās (Ozolzīle, 2010; Solijonov, 2016; Vikmane and Kreituse, 2010). Vēlēšanu psiholoģijas pētnieki ir secinājuši, ka katrai detaļai vēlēšanu organizēšanā ir nozīme, un tā var ietekmēt vēlēšanu sajūtas, attieksmi, dalību un izvēli vēlēšanās. Tas attiecas uz visiem vēlēšanu organizatoriskajiem aspektiem, piemēram, vēlēšanu iecirkņu izvēle, vēlēšanu zīmju dizains, attālinātās balsošanas iespējas u. c. (Bruter and Harrison, 2020). Vēlēšanu aktivitātes iemeslu

[noskaidrošanai](#) kādā konkrētā valstī ir dažādi šķēršļi, piemēram, ne tikai dažādu vēlēšanu aktivitāti ietekmējošo faktoru kvantitāte, bet arī tas, ka šie faktori katrā valstī mijiedarbojas atšķirīgi, veidojot sarežģītas kombinācijas. **Lai izprastu to, kas ietekmē vēlēšanu aktivitāti konkrētā valstī, nepieciešams veikt rūpīgu attiecīgās valsts politiskās, sociālās un kultūras vides analīzi, kā arī visu iespējamo šajā valstī aktuālo faktoru izpēti. Tikai tad var pieņemt politiskus lēmumus un īstenot pasākumus, lai novērstu šķēršļus, kas kavē vēlēšanu līdzdalību vēlēšanās.** Turklāt, lai uzlabotu vēlēšanu līdzdalību, ir nepieciešama visu iesaistīto pušu – valdības, vēlēšanu vadības iestādes, politisko partiju, starptautiskās sabiedrības un pilsoniskās sabiedrības – aktīva rīcība.

Vēlēšanu sistēmu daudzveidība

Īstas un efektīvas demokrātijas nosacījums ir patiesi un efektīvi [īstenotas](#) likumdevēja vēlēšanas, kas ir demokrātiskas valsts fundamentāls elements. Pētnieku un lietpratēju vidū pastāv vienprātība par to, ka **nav ideālas jeb pareizas vēlēšanu sistēmas**. Vēlēšanu sistēma, kas labi funkcionē vienā valstī, ne vienmēr būs piemērota citai valstij. **Vēlēšanu sistēmu daudzveidības un dažādības pamatā ir valstu atšķirīgie vēsturiskie, politiskie, kultūras, ģeogrāfiskie un etniskie apstākļi. Nozīme ir arī vēlēšanu politiskās izglītības līmenim** ([Dravnieks, 2014](#); [Jundzis, 2012](#); [Liepinš, 2009](#); [Pleps, 2009](#)). Eiropas Padomes komisijas “Demokrātija caur tiesībām” jeb Venēcijas komisijas izstrādātajā [Labas vēlēšanu prakses kodeksā](#) norādīts, ka, ievērojot kodeksā minētos vēlēšanu principus – vēlēšanām ir jābūt vispārīgām, vienlīdzīgām, brīvām, aizklātām, tiešām, regulārām –, valsts var izvēlēties jebkuru vēlēšanu sistēmu. Pastāv trīs galvenie vēlēšanu sistēmu tipi – mažoritārā, proporcionālā un jauktā vēlēšanu sistēma, un katrai no tām ir ne vien priekšrocības, bet arī trūkumi (2. attēls).

Mažoritārā sistēma

Valsts tiek sadalīta vienmandāta vēlēšanu apgabalos, kuru skaits atbilst parlamenta deputātu skaitam, un no katra apgabala parlamentā ievēlē vienu kandidātu. Vēlēšanas notiek divās kārtās, otrajā kārtā piedaloties tikai tiem diviem kandidātiem, kas pirmajā kārtā ir saņēmuši visvairāk balsu. Mandātu iegūst tas kandidāts, kurš otrajā vēlēšanu kārtā saņēmis vairāk nekā pusi balsu. Pastāv vairāki paveidi – vienkāršais vairākums, otrās balsu sistēma, alternatīvā balsošana u. c.

- **Priekšrocības:** precīzāka viedokļu pārstāvība; izteiktāks personiskais faktors un ciešāka saikne starp vēlētajiem un deputātiem.
- **Trūkumi:** pārstāvību neiegūst tie vēlētaji, kuru kandidāts zaudējis vēlēšanās, tādējādi lielai daļai vēlēšanu nav savu pārstāvju parlamentā; divpartiju sistēma; manipulācijas iespējas, mainot vēlēšanu apgabalu robežas un skaitot iedzīvotājus noteiktā vēlēšanu apgabalā.

Proportionālā sistēma

Valsts tiek sadalīta daudzmandātu vēlēšanu apgabalos, un partija vēlēšanās iegūst deputātu mandātu skaitu, kas ir proporcionāls par šo partiju nobalsojušo vēlēšanu skaitam. Vēlēšanu apgabalos vienlaikus tiek ievēlēti vairāki deputāti, līdz ar to parlamentā iekļūst ne tikai tie kandidāti, kas guvuši vēlēšanu vislielāko atbalstu, bet arī tie kandidāti, kuriem ir mazāks vēlēšanu atbalsts. Pastāv vairāki paveidi – partiju sarakstu sistēma, vienas nododamās balsu sistēma u. c.

- **Priekšrocības:** plašāka dažādu uzskatu un sabiedrības grupu pārstāvība; augsta vēlēšanu rezultātu proporcionalitāte; mandātus iegūst arī tās partijas, kurām ir mazāks vēlēšanu atbalsts, līdz ar to parlamentā ir plašāk atspoguļots valsts politisko spēku spektrs; augstāka vēlēšanu aktivitāte, jo ir mazāks “neuzvarējušo” balsu skaits; sistēma piemērotāka sociāli un etniski neviendabīgās sabiedrībās; opozīcijas deputātiem ir lielākas iespējas ietekmēt politiskos lēmumus.
- **Trūkumi:** nestabila un nepietiekami kvalitatīva pārstāvība; nepieciešama koalīcijas veidošana no vairākiem politiskiem spēkiem; koalīcijas valdība; mazāka politiskā atbildība; nepieciešama vēlēšanu barjera, lai novērstu politisko sadrumstalotību, parlamentā iekļūstot nelielām partijām.

Jauktā sistēma

Valsts tiek sadalīta daudzmandātu un vienmandāta apgabalos. Katram vēlētajam ir divas balsis. Daļu deputātu ievēlē pēc mažoritārajiem principiem ar vienkāršo vai absolūto balsu vairākumu, vēlētajam nododot balsi par kandidātu vienmandāta apgabalā, daļu – pēc partiju sarakstiem atbilstoši proporcionālās vēlēšanu sistēmas principiem, vēlētajam nododot balsi par partijas sarakstu daudzmandātu apgabalā.

- **Priekšrocības:** noturīga saikne starp deputātu un vēlēšanu vēlēšanu apgabalā, vienlaikus saglabājot augstu proporcionalitātes pakāpi; ļauj saglabāt mažoritārās un proporcionālās vēlēšanu sistēmas priekšrocības un mazināt to trūkumus.
- **Trūkumi:** koalīcijas valdība.

2. attēls. Vēlēšanu sistēmu raksturīgākās iezīmes

Avots: [Farrell, 2001](#); [Jundzis, 2012](#); [Ozolzīle, 2014](#); [Solijonov, 2016](#); [ST, 2002](#); [Stafecka, 2010](#); [Supe, 2020](#);

[Берлявский, 2013](#)

Vēlēšanu sistēmas BJR valstīs: kopīgais un atšķirīgais

BJR valstu vēlēšanu sistēmu principi ir nostiprināti valstu konstitūcijās un vēlēšanu normatīvajā regulējumā. Pēc Eiropas Drošības un sadarbības organizācijas Demokrātisko institūciju un cilvēktiesību biroja (OSCE/ODIHR) [ieskata](#), Latvijā normatīvais regulējums aptver visus ar vēlēšanām saistītos jautājumus un ir pietiekams pamats vēlēšanu norisei, lai gan to varētu vēl vairāk uzlabot, lai palielinātu vēlēšanu procesa integritāti.

Kaut arī vēlēšanu pamatprincipi visās BJR valstīs ir vienādi, tomēr valstis ir izvēlējušās dažādus risinājumus to īstenošanā. **Katra valsts ir piemērojusi vēlēšanu sistēmu dažādiem attiecīgajā valstī raksturīgiem apstākļiem, līdz ar to dažādās valstīs atšķiras tas, kā vēlētajiem var nodot balsis un kā atbilstoši to skaitam tiek aprēķināts deputātu vietu skaits.**

- **Parlamentārā sistēma un vēlēšanu sistēmu tipi**

Vairumā BJR valstu ir vienpalātas parlamentārā sistēma (1. tabula). Divpalātu parlamentārā sistēma ir tikai Polijā un Vācijā. BJR valstīs deputātus parlamentā ievēl uz četriem gadiem.¹ Atšķirībā no Polijas, kur arī augšpalātas jeb Senāta deputātus ievēl vispārējās vēlēšanās uz četriem gadiem, Vācijas augšpalāta jeb Bundesrātā deputātus amatā ieceļ federālo zemju valdības. Katra federālā zeme atkarībā no iedzīvotāju skaita Bundesrātā ieceļ no trim līdz sešiem deputātiem. Vairumā BJR valstu, līdzīgi kā Latvijā, [tiek izmantota](#) proporcionālā vēlēšanu sistēma, savukārt tās ietvaros – grozāmo sarakstu balsošanas sistēma, kurā vēlētajiem sarindojot kandidātus noteiktā secībā. Jauktā vēlēšanu sistēma tiek izmantota tikai divās BJR valstīs – Lietuvā un Vācijā. Atšķirībā no pārējām BJR valstīm Lietuvā un Vācijā katram vēlētajam ir divas balsis – viena balss tiek nodota par deputāta kandidātu vienmandāta vēlēšanu apgabalā pēc mažoritārās vēlēšanu sistēmas principiem, otra – par vienas partijas sarakstu daudzmandātu vēlēšanu apgabalā pēc proporcionālās vēlēšanu sistēmas principiem. Turklāt vēlētais var brīvi izlemt, vai abas balsis nodot par vienu un to pašu partiju, vai arī vienmandāta apgabalā balsot par kandidātu no vienas politiskās partijas, bet daudzmandātu apgabalā – par citu partiju. Svarīgi akcentēt, ka Vācijas [Pamatlikums](#) nenosaka noteiktu vēlēšanu sistēmu, savukārt Vācijas [Vēlēšanu likums](#) paredz, ka deputāti tiek ievēlēti proporcionālās vēlēšanās, kas savienotas ar atsevišķu tautas priekšstāvju ievēlēšanu vienmandāta apgabalos. Tā kā Vācijā deputātu mandātu sadalē noteicošais ir proporcionalitātes princips, Vācijas vēlēšanu sistēma tiek saukta arī par personalizēto proporcionālo sistēmu ([Ozolzīle, 2014; Vildbergs u. c., 2004](#)). Atšķirībā no Vācijas, kur vienmandāta apgabalos tiek izmantota vienkāršā vairākuma sistēma – uzvarējis ir tas kandidāts, kurš ieguvis visvairāk balsu attiecīgajā vēlēšanu apgabalā –, Lietuvā tiek izmantota atkārtotās balsošanas sistēma. Lietuvā vienmandāta apgabalā kandidātam jāiegūst absolūtais visu nodoto balsu vairākums, turklāt spēkā ir nosacījums, ka vēlētajiem jābūt aktīvai vēlēšanu apgabalā vai nu jābūt lielākam par 40 %, vai arī zemākas vēlētajiem aktivitātes gadījumā jābūt nobalsojušiem vismaz 20 % reģistrēto vēlētajiem. Ja pirmajā kārtā atbilstoši minētajiem nosacījumiem neviens no kandidātiem vienmandāta vēlēšanu apgabalā neiegūst noteikto balsu skaitu, tiek rīkota balsošanas otrā kārtā, kurā piedalās divi populārākie pirmās balsošanas kārtas kandidāti un uzvarētājs tiek noteikts pēc vienkāršā vairākuma principa. Atšķirībā no Lietuvas, kur daudzmandātu apgabalā tiek izmantota grozāmo sarakstu balsošanas sistēma, Vācijā daudzmandātu apgabalos balsošana notiek pēc slēgto sarakstu sistēmas principiem – vēlētais balso par visu partijas sarakstu kopumā, neveicot nekādas izmaiņas sarakstā.

- **Deputātu skaits parlamentā**

BJR valstu parlamentos ievēlamo deputātu skaits būtiski atšķiras. Vismazākais parlamenta deputātu skaits ir Latvijā – 100 deputāti, kā arī Igaunijā – 101 deputāts. Savukārt visvairāk deputātu ir Polijas un Vācijas apakšpalātās: Sejmā – 460, Bundestāgā – 598 deputāti. Tomēr, [salīdzinot](#) deputātu skaitu ar iedzīvotāju skaitu konkrētajā valstī, var konstatēt, ka Igaunijā un Latvijā deputātu skaits proporcionāli iedzīvotāju skaitam ir visaugstākais – attiecīgi 7,7 un 5,2 deputāti uz 100 tūkstošiem iedzīvotāju, būtiski pārsniedzot Polijas un Vācijas rādītāju, kur tas attiecīgi ir 1,2 un 0,9 deputāti. Lai novērstu situāciju, kad deputātu balsu skaits sadalās vienādās daļās, vairākos BJR valstu parlamentos ir noteikts deputātu nepāra skaits. Lietuvā mažoritārās vēlēšanu sistēmas ietvaros tiek ievēlēti 71 deputāts, proporcionālās – 70, savukārt Vācijas Bundestāgā katras sistēmas ietvaros tiek ievēlēti 299 deputāti. Vairākās BJR valstīs, lai nodrošinātu dažādu partiju atbalstītāju proporcionālu pārstāvību parlamentā, tiek veikta vēlēšanu rezultātu papildu korekcija, izmantojot kompensācijas mandātus. Tāda sistēma ir, piemēram, Dānijā, kur 135 vietas tiek sadalītas daudzmandātu

vēlēšanu apgabalos, savukārt pārējās 40 vietas ir kompensācijas mandāti, kas tiek sadalīti starp partijām, lai līdzsvarotu starpību starp vēlēšanu apgabalu rezultātiem un saņemto balsu daļu visā valstī kopumā. Līdzīga situācija ir Zviedrijā, kur ir 310 fiksētie vēlēšanu apgabalu mandāti un 39 kompensācijas mandāti. Kompensācijas mandātu sistēma tiek lietota arī Bundestāga vēlēšanās, neņemot vērā to, ka kompensācijas mandāti būtiski palielina jau tā lielo deputātu skaitu parlamentā. Ja viena vai vairākas partijas, pateicoties balsīm, kas nodotas vienmandāta apgabalos, saņem papildu mandātus, tad vietu skaits Bundestāgā tiek palielināts, lai partiju pārstāvība parlamentā atkal atbilstu daudzmandātu apgabalos nodoto balsu sadalījuma proporcijām ([Ozolzīle, 2014](#)).

- **Vēlēšanu apgabalu skaits un izveides principi**

BJR valstīs ar proporcionālo vēlēšanu sistēmu vēlēšanas notiek daudzmandātu vēlēšanu apgabalos, savukārt valstīs ar jaukto vēlēšanu sistēmu – daudzmandātu un vienmandāta vēlēšanu apgabalos. Vēlēšanu apgabalu skaits BJR valstīs ir atšķirīgs – piemēram, Latvijā ir pieci vēlēšanu apgabali, Igaunijā – 12, Zviedrijā – 29 apgabali. Lietuvā un Vācijā puse no parlamenta kopējā deputātu skaita tiek ievēlēta vienmandāta vēlēšanu apgabalos pēc mažoritārās vēlēšanu sistēmas principiem. Līdz ar to vēlēšanu apgabalu skaits noteikts atbilstoši deputātu mandātu skaitam, kas ievēlams pēc šīs sistēmas principiem. Lietuvas teritorija mažoritārās vēlēšanu sistēmas ietvaros ir sadalīta 71 vienmandāta vēlēšanu apgabalā, Vācija – 299 vēlēšanu apgabalos. Atšķirībā no Vācijas, kurā ir 16 daudzmandātu vēlēšanu apgabali – katra federālā zeme ir viens vēlēšanu apgabals, Lietuvā ir tikai viens daudzmandātu vēlēšanu apgabals, kas aptver visu valsts teritoriju. Saskaņā ar proporcionālo sistēmu no šā vēlēšanu apgabala Lietuvas parlamentā tiek ievēlēti 70 deputāti. Latvijā, salīdzinot ar pārējām BJR valstīm, ir mazākais vēlēšanu apgabalu skaits. Tas ļauj no katra vēlēšanu apgabala parlamentā ievēlēt lielāku deputātu skaitu un palielina vēlēšanu rezultātu proporcionalitāti ([Supe, 2020](#)). Atšķiras arī principi, pēc kuriem valsts tiek dalīta daudzmandātu vēlēšanu apgabalos. Vairākās BJR valstīs, tostarp arī Latvijā, apgabalu izveide notikusi, balstoties uz teritoriālo principu. Saeimas vēlēšanās Latvijas teritorija tiek sadalīta vēlēšanu apgabalos atbilstoši kultūrvēsturiskajiem apgabaliem – Kurzeme, Vidzeme, Latgale, Zemgale un Rīga. Arī Somijā tiek izmantots teritoriālais princips – valstī ir 13 vēlēšanu apgabali atbilstoši valsts sadalījumam reģionos. Savukārt Lietuvā, nosakot vienmandāta vēlēšanu apgabalu robežas, tiek ņemts vērā iedzīvotāju skaits, kas vēlēšanu apgabalos nedrīkst atšķirties vairāk par 25 %, un administratīvi teritoriālais iedalījums. Vācijā, veidojot vienmandāta vēlēšanu apgabalus, tiek ņemts vērā teritoriālais princips – jāievēro federālo zemju robežas, cik iespējams, arī pašvaldību, rajonu un pilsētu rajonu robežas, kā arī iedzīvotāju skaits, un vēlēšanu apgabalu skaitam pēc iespējas jāatbilst iedzīvotāju proporcijai. Pieļaujamā novirze no vidējā apgabala lieluma iedzīvotāju skaita ziņā nedrīkst atšķirties vairāk par 15 %. Ja atšķirība ir lielāka par 25 %, vēlēšanu apgabalam jāmaina robežas. Vācijā, nosakot iedzīvotāju skaitu, ārvalstnieki netiek ņemti vērā.

- **Vēlēšanu apgabalā ievēlamo deputātu skaita noteikšanas kritēriji**

BJR valstīs, kurās ir proporcionālā vēlēšanu sistēma, ievēlamo deputātu skaits katrā apgabalā tiek noteikts, ievērojot proporcionalitātes principu. Atšķiras vēlēšanu apgabalā ievēlamo deputātu skaita noteikšanas kritēriji. Vairākās BJR valstīs deputātu skaits tiek noteikts proporcionāli apgabala vēlētajū skaitam. Izmantojot apgabala vēlētajū skaitu kā ievēlamo deputātu skaita noteikšanas kritēriju, katra vēlētajā balsij tiek noteikta pēc iespējas vienāda vērtība ([Supe, 2020](#)). Igaunijā un Latvijā vēlēšanu apgabalā ievēlamo deputātu skaits ir proporcionāls katra vēlēšanu apgabala vēlētajū skaitam, ko nosaka atbilstoši iedzīvotāju reģistra datiem. Latvijas normatīvais regulējums paredz, ka ārvalstīs dzīvojošos vēlētajus pieskaita Rīgas vēlēšanu apgabalam. Arī Zviedrijā deputātu skaits vēlēšanu apgabalos tiek noteikts, balstoties uz attiecību starp balsstiesīgo skaitu katrā vēlēšanu apgabalā un balsstiesīgo kopējo skaitu visā valstī. Polijā katrā vēlēšanu apgabalā ievēlamo deputātu skaits tiek noteikts, ņemot vērā valsts iedzīvotāju skaitu. No katra vēlēšanu apgabala Sejmā ievēlē vismaz septiņus deputātus. Ja deputātu kopskaits pārsniedz Sejmā ievēlamo deputātu kopskaitu, liekos mandātus atņem no tiem vēlēšanu apgabaliem, kuros standarta pārstāvība ir mazāka. Savukārt situācijā, kad deputātu kopskaits ir mazāks par Sejmā ievēlamo deputātu kopskaitu, papildu vietas tiek piešķirtas tiem apgabaliem, kuros standarta pārstāvība ir lielāka. Dānijā vēlēšanu apgabalā ievēlamo deputātu skaits tiek noteikts ik pa pieciem gadiem, ņemot vērā iedzīvotāju skaitu. Izņēmums ir Dānijai piederošās Fēru salas un Grenlande, kur no katra apgabala parlamentā tiek ievēlēts noteikts skaits deputātu – divi deputāti tiek ievēlēti no Fēru salām, divi – no Grenlandes. Somijā, nosakot ievēlamo deputātu skaitu, vērā tiek ņemts pilsoņu skaits. Līdzīgi kā Dānijā, arī Somijā ir speciāls vēlēšanu apgabals, proti, Olandes salas, no kurām parlamentā tiek

ievēlēts viens deputāts. Lietuvā un Vācijā no katra vienmandāta vēlēšanu apgabala parlamentā tiek ievēlēts viens deputāts, tādēļ deputātu skaita noteikšana vēlēšanu apgabalā nav nepieciešama.

- **Vēlēšanu barjera**

Proporcionālā vēlēšanu sistēma pati par sevi ļauj parlamentā iekļūt lielskaitam politisko partiju. Lai novērstu parlamenta pārmērīgu politisko sadrumstalotību un nodrošinātu tā efektīvu funkcionēšanu, vienlaikus pienācīgi atspoguļojot vēlētajū viedokļus, vairumā BJR valstu ir noteikta procentu barjera, kas deputātu kandidātu sarakstiem jāpārvar, lai tie varētu iegūt vietas parlamentā. Vienīgā BJR valsts, kurā nav noteikta vēlēšanu barjera, ir Somija. Latvijā partija vai partiju apvienība iegūst pārstāvību parlamentā, ja tā visos vēlēšanu apgabalos kopā iegūst vismaz 5 % vēlētajū balsu. Arī Igaunijā šī barjera noteikta tāda pati kā Latvijā – 5 % no vēlētajū nodoto balsu kopskaita. Lietuvā un Polijā, lai iegūtu deputātu mandātus daudzmandātu apgabalā, partijām un partiju apvienībām jāpārvar atšķirīga procentuālā barjera. Lietuvā partijām ir jāpārvar 5 %, bet partiju apvienībām – 7 % vēlēšanu barjera. Turklāt mandāti tiek piešķirti partijām un partiju apvienībām, kuras ir pārvarējušas šo barjeru un kopīgi ieguvušas vismaz 60 % no nodotajām balsīm. Savukārt Polijā partijām jāpārvar 5 %, bet partiju apvienībām – 8 % vēlēšanu barjera. Tā nav jāpārvar etnisko minoritāšu partijām. Zemākā vēlēšanu barjera, respektīvi, 2 % BJR valstu vidū ir Dānijā. Turklāt Dānijā partija var iegūt pārstāvību parlamentā arī tad, ja tā nav pārvarējusi procentu barjeru, bet ir uzvarējusi kādā vēlēšanu apgabalā, tomēr praksē tas notiek ārkārtīgi reti. Ja partija ir uzvarējusi kādā apgabalā, tā parasti ir arī ieguvusi vairāk nekā 2 % no visām vēlētajū balsīm. Salīdzinoši zemā vēlēšanu barjera Dānijā ir veicinājusi daudzu partiju iekļūšanu parlamentā, tādējādi parasti tikusi izveidota koalīcijas vai minoritāšu valdība ([Folketinget, 2021](#); [OSCE/ODIHR, 2019](#)). Arī Vācijā un Zviedrijā vietas parlamentā partijas var iegūt divējādi – Vācijā partijām ir jāpārvar 5 % vēlēšanu barjera daudzmandātu vēlēšanu apgabalos vai jāuzvar vismaz trīs vienmandāta apgabalos, savukārt Zviedrijā partijām visos vēlēšanu apgabalos kopā ir jāiegūst vai nu vismaz 4 % vēlētajū balsu, vai arī vismaz 12 % balsu vienā vēlēšanu apgabalā, tādējādi iegūstot iespēju piedalīties vietu sadalē šajā vēlēšanu apgabalā. Ņemot vērā reģionālo partiju trūkumu Zviedrijā, šādi gadījumi ir reti ([Siaroff, 2019](#)).

- **Uzvarētāju noteikšanas un mandātu sadales metodes**

BJR valstīs tiek izmantotas dažādas vēlēšanu uzvarētāju noteikšanas un mandātu sadales jeb aprēķina metodes, ar kurām vēlētajū balsis tiek pārrēķinātas mandātos. Latvijā, lai sadalītu parlamenta deputātu vietas starp tiem vēlēšanu apgabalā pieteiktajiem kandidātu sarakstiem, kas pārvarējuši 5 % vēlēšanu barjeru, piemēro Senlaga rezultātu aprēķināšanas metodi. Pēc Satversmes tiesas [ieskata](#), atšķirībā no citām metodēm, kuras veicina lielo partiju iekļūšanu parlamentā, Senlaga metode nodrošina visām partijām vienādas iespējas iegūt vietas parlamentā. Modificētā Senlaga metode tiek izmantota Polijā un Zviedrijā. Vācijā tiek izmantota Senlaga–Šepera metode. Saskaņā ar šo metodi derīgās saņemtās balsis tiek izdalītas ar sadalīšanai paredzēto mandātu skaitu, lai iegūtu kvotu, ar kuru tālāk tiek izdalītas katras partijas saņemtās balsis ([Ozolzīle, 2014](#)). Dānijā un Somijā tiek izmantota D’Onta metode – partiju iegūtās balsis tiek dalītas ar naturāliem skaitļiem, savukārt Igaunijā – modificētā D’Onta metode. Vienīgā BJR valsts, kurā tiek izmantota Hēra jeb t. s. kvotu metode, ir Lietuva. BJR valstīs pastāv atšķirīgi viedokļi par to, kurai tiesu varas institūcijai ir piekritīga vēlēšanu rezultātu tiesiskuma pārbaude. Latvijā vēlēšanu rezultātu tiesiskuma kontrole ir Augstākās tiesas Senāta Administratīvo lietu departamenta kompetencē, savukārt, Lietuvā un Vācijā [tas ir](#) konstitucionālās tiesas kompetencē.

- **Vēlētajū reģistri un vēlēšanu apgabalu izvēles iespēja**

Vairumā BJR valstu parlamenta vēlēšanās tiek izmantoti vēlētajū reģistri. Izņēmums ir Latvija, kurā līdz šim vēlētajū reģistrs tika izmantots tikai pašvaldību un Eiropas Parlamenta vēlēšanās. Pastāv viedoklis, ka Latvija ir vienīgā demokrātiskā valsts, kurā parlamenta vēlēšanu organizēšanā netiek izmantots vēlētajū reģistrs ([Supe, 2020](#)). Latvijā elektronisko tiešsaistes vēlētajū reģistru iecerēts izmantot nākamajās Saeimas vēlēšanās, saglabājot līdzšinējo vēlēšanu kārtību attiecībā uz vēlētajū tiesībām brīvi izvēlēties jebkuru vēlēšanu apgabalu. Igaunijā katrā vēlēšanu apgabala pilsētā jābūt vismaz vienam vēlēšanu iecirknim tiem vēlētajū, kuri balso ārpus savas dzīvesvietas vēlēšanu apgabala. Šiem vēlētajū iecirknī ir paredzēta atsevišķa vēlēšanu kabīne un urna, un viņi balso par sava vēlēšanu apgabala kandidātu sarakstu. Tiek izmantota divu aplokšņu sistēma, un aplokšnes tiek pārsūtītas uz vēlētajū dzīvesvietai atbilstošo apgabalu, kurā tās tiek saskaitītas. Lai izmantotu šo iespēju, nav nepieciešama iepriekšēja reģistrēšanās. Līdzīga sistēma ir Dānijā – vēlētajū ir iespēja

nobalsot citā vēlēšanu apgabalā iepriekšējās balsošanas laikā. Nodotā balss tiek nosūtīta uz vēlētāja dzīvesvietai atbilstošo vēlēšanu apgabalu. Somijā un Vācijā vēlētāji var balsot par kandidātiem tikai savā vēlēšanu apgabalā. Somijā balsošanas reģistrs ir publiski pieejams 41 dienu pirms vēlēšanu dienas. Katram balsstiesīgajam iedzīvotājam, kurš iekļauts balsošanas reģistrā, ne vēlāk kā 24 dienas pirms vēlēšanu dienas tiek nosūtīts paziņojums par viņa tiesībām balsot jeb vēlēšanu karte, kurā norādīts vēlēšanu datums, iepriekšējās balsošanas periods, iepriekšējās balsošanas vēlēšanu iecirkņu, kas atrodas vēlētāja vēlēšanu apgabalā, kā arī vēlētāja vēlēšanu iecirkņa adrese un vēlēšanu iestāžu kontaktinformācija ([EC, 2018](#)).

- **Aktīvo vēlēšanu tiesību ierobežojumi**

BJR valstīs pastāv vienādi aktīvo vēlēšanu tiesību ierobežojumi saistībā ar personas pilsonību un vecumu – tiesības vēlēt ir attiecīgās valsts pilsoņiem no 18 gadu vecuma. Latvijā un Somijā ir tikai šie divi ierobežojumi, savukārt pārējās BJR valstīs pastāv arī citi aktīvo vēlēšanu tiesību ierobežojumi. Lietuvā papildus ierobežojumiem, kas saistīti ar personas pilsonību un vecumu, noteikts arī vēlēšanu tiesību ierobežojums saistībā ar personas rīcībspēju – aktīvās vēlēšanu tiesības liegtas personām, kuras tiesa ir atzinusi par rīcībnespējīgām. Salīdzinot ar pārējām Baltijas valstīm, Igaunijā ir visplašākie aktīvo vēlēšanu tiesību ierobežojumi – līdztekus aktīvo vēlēšanu tiesību ierobežojumiem, kuri ir līdzīgi Lietuvā esošajiem, normatīvais regulējums paredz arī to, ka tiesības vēlēt var tikt ierobežotas personām, kuras ir notiesātas un atrodas brīvības atņemšanas iestādē. Polijā aktīvo vēlēšanu tiesību nav personām, kurām ar galīgo tiesas spriedumu ir atņemta rīcībspēja vai publiskās vai vēlēšanu tiesības. Vācijā aktīvo vēlēšanu tiesību nav personām, kurām tās ir atņemtas ar tiesas spriedumu, turklāt Vācijā ir dzīvesvietas cenzs – balsošanas tiesības ir personām, kurām Vācijā ir bijusi pastāvīgā dzīvesvieta vai kuras vismaz trīs mēnešus ir pastāvīgi dzīvojušas Vācijā. Arī Dānijā un Zviedrijā ir dzīvesvietas cenzs. Dānijā aktīvās vēlēšanu tiesības ir personām, kuru pastāvīgā dzīvesvieta ir Dānijā, tomēr ir arī izņēmumi attiecībā uz ārvalstīs dzīvojošiem Dānijas pilsoņiem, piemēram, vēlēšanu tiesības ir Dānijas pilsoņiem, kuri strādā Ārlietu ministrijā vai kurus Dānijas valsts institūcijas, kompānijas vai sabiedrība norīko uz ārvalstīm, kā arī personām, kuras ārvalstīs uzturas ar izglītību vai veselību saistītu iemeslu dēļ. Dānijā vēlēšanu tiesības ir iespējams arī saglabāt, parakstot dokumentu, kurā norādīts nodoms divu gadu laikā pēc izceļošanas atgriezties valstī. Vēlēšanu tiesību nav personām, kuras atzītas par rīcībnespējīgām. Zviedrijā balsošanas tiesības ir personām, kuru pastāvīgā dzīvesvieta ir Zviedrijā vai kuras jebkad ir pastāvīgi uzturējušas Zviedrijā. BJR valstīs piedalīšanās vēlēšanās ir brīvprātīga – vēlētājam pašam ir tiesības izlemt, vai viņš izmantos savas pilsoņa tiesības un piedalīsies vēlēšanās.

- **Pasīvo vēlēšanu tiesību ierobežojumi**

BJR valstīs pastāv dažādi ierobežojumi attiecībā uz pasīvajām vēlēšanu tiesībām. Salīdzinot BJR valstīs pēc noteiktā vecuma cenza attiecībā uz aktīvajām un pasīvajām vēlēšanu tiesībām, valstis var iedalīt divās skaitliski vienlīdzīgās grupās. Puse BJR valstu noteikusi vienādu vecuma cenzu, proti, 18 gadu vecumu gan attiecībā uz aktīvajām, gan pasīvajām vēlēšanu tiesībām, bet puse valstu attiecībā uz pasīvajām vēlēšanu tiesībām noteikusi augstāku vecuma cenzu. Augstākais pasīvo vēlēšanu tiesību vecuma cenzs ir Lietuvā – 25 gadi, kā arī Polijā Senāta kandidātiem – 30 gadi. Atšķirībā no Zviedrijas, kur regulējums attiecībā uz aktīvajām un pasīvajām vēlēšanu tiesībām neatšķiras, un Igaunijas, kur aktīvās un pasīvās vēlēšanu tiesības atšķiras tikai ar vecuma cenzu – tiesības tikt ievēlētam ir no 21 gada vecuma –, pārējās BJR valstīs pasīvo vēlēšanu tiesību ierobežojumi ir plašāki par aktīvo vēlēšanu tiesību ierobežojumiem. Latvija ir viena no tām BJR valstīm, kur pasīvo vēlēšanu tiesību ierobežojumi ir ievērojami plašāki – normatīvais regulējums līdztekus prasībai par 21 gada vecumu un Latvijas pilsonību paredz arī vairākus citus ierobežojumus – Saeimā nevar ievēlēt tādas personas, kurām tiesa likumā paredzētajā kārtībā ir nodibinājusi aizgādību, personas, kuras izcieš sodu brīvības atņemšanas vietās, personas, kuras ir sodītas par tīšu noziedzīgu nodarījumu, izņemot tās personas, kuras ir rehabilitētas vai kurām sodāmība dzēsta vai noņemta u. c. Pēc Eiropas Drošības un sadarbības organizācijas Demokrātisko institūciju un cilvēktiesību biroja [ieskata](#), tāds vispārējs noteikums, kas ierobežo tīšus noziegumus izdarījušu personu (neatkarīgi no noziegumu smaguma) tiesības kandidēt, ir nesamērīgs, un būtu nepieciešams veikt grozījumus [Saeimas vēlēšanu likumā](#), lai likvidētu tādu aizliegumu, kas līdz pat mūža galam liedz kandidēt tiem, kuri izdarījuši noziegumu garīga rakstura traucējumu stāvoklī. Arī Dānijā, Lietuvā un Somijā pasīvo vēlēšanu ierobežojumi ir plašāki par aktīvo vēlēšanu ierobežojumiem. Dānijā tiesības kandidēt vēlēšanās ir ikvienai personai, kurai ir vēlēšanu tiesības, ja vien persona nav notiesāta par tādu darbību, kas, pēc sabiedrības domām, padara personu par necienīgu ieņemt deputāta amatu. Lietuvā kandidēt parlamenta vēlēšanās var

Ikviens Lietuvas pilsonis no 25 gadu vecuma, kurš ar zvērestu vai solījumu nav saistīts ar citu valsti. Turklāt Lietuvā ir arī dzīvesvietas cenzs – pasīvās vēlēšanu tiesības ir personām, kurām vēlēšanu dienā Lietuvā ir pastāvīgā dzīvesvieta. Parlamenta vēlēšanās nevar kandidēt personas, kuras nav izcietušas tiesas noteikto sodu, kā arī personas, kuras tiesa ir atzinusi par rīcībnespējīgām. Somijā tiesības kandidēt ir ikvienam pilsonim, kuram ir balsstiesības un kurš nav aizbildnībā. Somijā par parlamenta deputātiem, neatsakoties no sava amata, nevar kļūt atsevišķas augstas valsts amatpersonas, piemēram, tieslietu kanclers un Augstākās tiesas tiesneši, tāpat tiesību kandidēt nav arī militārpersonām. Polijas Sejmā pasīvās vēlēšanu tiesības ir personām no 21 gada vecuma, Senātā – no 30 gadu vecuma, turklāt abās parlamentārajās palātās nevar ievēlēt personas, kurām ar galīgu tiesas spriedumu par tīšu noziedzīgu nodarījumu ir piespriesta brīvības atņemšana. Pastāv arī aizliegums vienlaikus kandidēt gan Sejma, gan Senāta vēlēšanās. Vācijā tiesības kandidēt vēlēšanās ir Vācijas pilsoņiem no 18 gadu vecuma. Personai ir tiesības kandidēt, ja tai ar tiesas lēmumu nav atņemtas aktīvās vēlēšanu tiesības, kā arī tiesības ieņemt valsts vai politiskos amatus. Ar likumu var tikt ierobežotas valsts civildienesta ierēdņu, citu algotu valsts darbinieku, profesionālo vai brīvprātīgo bruņoto spēku dalībnieku, kā arī tiesnešu pasīvās vēlēšanu tiesības.

- **Iepriekšējā balsošana**

BJR valstīs vēlētajiem pastāv dažādas iespējas nodot balsi iepriekšējā balsošanā. Vēlētāju psiholoģijas pētnieki gan piesardzīgi vērtē mūsdienās raksturīgo tendenci meklēt dažādus risinājumus, lai nodrošinātu vēlētāju dalību vēlēšanās, vēlēšanu dienā tiem nedodoties uz vēlēšanu iecirkni. Lai gan iepriekšējās vai attālinātās balsošanas risinājumi tiek uzskatīti par nozīmīgiem cīņā ar vēlētāju aktivitātes mazināšanos, tomēr tie var radīt arī pretēju efektu, piemēram, vēlētāju apmierinātības un uzticības, kā arī aktivitātes mazināšanos ilgtermiņā. Pētot Vācijas vēlētāju emocijas, konstatēts, ka, nododot balsi klātienē vēlēšanu iecirknī, balss nodošanas brīdī laimīgi jutušies 28,7 % vēlētāju, savukārt no tiem vēlētājiem, kuri nodevuši balsi pa pastu, laimīgs juties tikai 21,1 % vēlētāju. Salīdzinot vēlētājus pēc pozitīvā satraukuma skalas, lielāks pozitīvi satraukto vēlētāju īpatsvars bija starp tiem vēlētājiem, kuri balsoja vēlēšanu iecirkņos ([Bruter and Harrison, 2020](#)).

- **Ārvalstīs dzīvojošo vēlētāju tiesības**

BJR valstīs [pastāv](#) dažādi risinājumi, kas nosaka, kā balsstiesīgie iedzīvotāji var īstenot savas vēlēšanu tiesības, atrodoties ārvalstīs. Latvijas normatīvais regulējums paredz, ka ārvalstīs dzīvojošie pilsoņi var izdarīt savu izvēli, izmantojot pasta balsošanu vai arī personīgi ierodoties kādā no ārvalstīs izveidotajiem vēlēšanu iecirkņiem. Arī Lietuvā, Somijā un Zviedrijā vēlētāji, kuri dzīvo vai vēlēšanu laikā uzturas ārvalstīs, var balsot vēlēšanu iecirknī vai pa pastu. Visvairāk balsošanas veidu ārvalstīs pieejams Igaunijas pilsoņiem – balsi var nodot, ierodoties personīgi vēlēšanu iecirknī, pa pastu vai izmantojot e-balsošanas sistēmu. Savukārt Dānijas balsstiesīgie iedzīvotāji balsi var nodot tikai personīgi vēlēšanu iecirknī, Vācijas iedzīvotāji – tikai izmantojot pasta balsošanu. Atšķiras arī kārtība, kādā iedzīvotāji var izmantot dažādus balsošanas veidus. Piemēram, Somijā, izmantojot balsošanu pa pastu, balss nodošanas laikā [jābūt klāt](#) diviem lieciniekiem, kas paraksta apliecinājumu, kurā norādīts, ka vēlēšanu noslēpums ir saglabāts un balsošanas laikā tikusi ievērota vēlēšanu brīvība.

- **E-balsošanas sistēma**

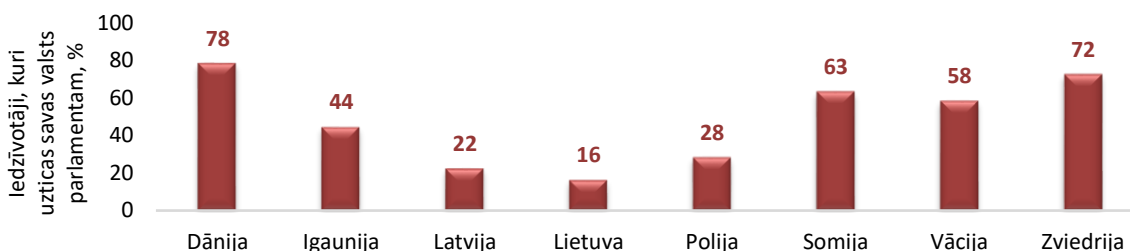
Igaunija ir vienīgā no BJR valstīm un arī ES dalībvalstīm, kurā ir ieviesta e-vēlēšanu sistēma. Jau kopš 2007. gada Igaunijas pilsoņiem ir iespēja parlamenta vēlēšanās nobalsot elektroniski. Par interneta balsošanas nodrošināšanu atbild E-vēlēšanu komisija, kas darbojas Igaunijas Nacionālās vēlēšanu komisijas pārraudzībā. Igaunijas e-balsošanas sistēmu skarbi [kritizējusi](#) lietpratēju grupa no Mičiganas universitātes, norādot uz daudzām sistēmas nepilnībām un nopietniem drošības riskiem. Laikposmā no e-balsošanas sistēmas ieviešanas brīža līdz 2015. gadam interneta balsošanas tehniskais modelis Igaunijā nav būtiski mainīts. Nozīmīgākais sistēmas papildinājums [veikts](#) 2013. gadā, kad sistēma tika papildināta ar iespēju vēlētājiem pārliecināties par to, vai viņu nodotais balsojums internetā ir ticis pieskaitīts kopējam rezultātam. Vēlētāju uzvedības pētījumi Igaunijā [liecina](#), ka iespēja balsot internetā nepalielina vēlētāju aktivitāti, taču tā ir mainījusi to vēlētāju balsošanas paradumus, kuri ir motivēti piedalīties vēlēšanās. Aizvien vairāk vēlētāju [dod priekšroku](#) balsošanai internetā, nevis balsošanai vēlēšanu iecirknī – salīdzinot ar 2007. gadu, kad tikai 5,5 % vēlētāju izvēlējās parlamenta vēlēšanās balsot elektroniski, 2019. gada parlamenta vēlēšanās šādu vēlētāju īpatsvars bija sasniedzis 44 %, kas ir arī līdz šim augstākais rādītājs. E-balsošanas sistēmas lietotāju pieaugums ir [lāvis](#)

[samazināt](#) vēlēšanu iecirkņu uzturēšanai nepieciešamos izdevumus. Arī Latvijā un citās BJR valstīs ik pa brīdim notiek diskusijas par nepieciešamību ieviest e-vēlēšanu sistēmu. Tā kā nav iespējams sarīkot vienlaikus drošas un aizklātas vēlēšanas internetā, sistēma tomēr netiek ieviesta ([EC, 2018](#); [Helmane, 2020](#); [LATA, 2020](#)).

Iespējamie Latvijas vēlēšanu aktivitātes palielināšanas risinājumi

- **Iedzīvotāju uzticības parlamentam stiprināšana**

Zemā sabiedrības uzticēšanās parlamentam [tiek uzskatīta](#) par vienu no lielākajiem Latvijas parlamentārās demokrātijas trūkumiem. Saskaņā ar "Standarta Eurobarometrs 93" pētījuma [rezultātiem](#) Latvijā parlamentam uzticas tikai 22 % iedzīvotāju. BJR valstīs uzticības līmenis savas valsts parlamentam vēl zemāks ir tikai Lietuvā, kur parlamentam uzticas vien 16 % iedzīvotāju. Pārējās BJR valstīs iedzīvotāju uzticība parlamentam ir ievērojami augstāka (3. attēls). Tā kā [pastāv](#) korelācija starp uzticēšanos parlamentam un vēlēšanu, būtu nepieciešams īstenot pasākumus, kas ļautu stiprināt Saeimas kā atklātas un uzticamas valsts institūcijas reputāciju. Viens no [risinājumiem](#) varētu būt lobēšanas regulējuma izstrāde.

3. attēls. Iedzīvotāju uzticība parlamentam BJR valstīs 2020. gadā, % no iedzīvotāju skaita

Avots: [EC, 2020](#)

- **Diasporas vēlēšanu līdzdalības vēlēšanās veicināšana**

Nemot vērā, ka Latvijai ir liels ārvalstīs dzīvojošo balsstiesīgo iedzīvotāju skaits – saskaņā ar iedzīvotāju reģistra [datiem](#) 2021. gada sākumā ārvalstīs kopumā dzīvoja aptuveni 149 500 vēlēšanu, ir būtiski veicināt Latvijas diasporas balsstiesīgo locekļu dalību parlamenta vēlēšanās. Arī Venēcijas komisija [vērs uzmanību](#) uz to, ka valstīm, kurās atļauta balsošana ārvalstīs, ir jārikojas, lai nodrošinātu balsošanas efektivitāti. 2021. gada 19. janvārī ar Ministru kabineta rīkojumu apstiprinātajā [Plānā darbam ar diasporu 2021.–2023. gadam](#) noteikti uzdevumi, lai veicinātu balsstiesīgo diasporas pārstāvju iesaisti vēlēšanās, – pilnveidot un atvieglot iespēju reģistrēties pasta balsošanai no ārvalstīm, dažādos formātos sagatavot un pa dažādiem kanāliem izplatīt aicinājumu piedalīties vēlēšanās, kā arī informatīvos materiālus par pasta balsošanas kārtību un balsošanas kārtību ārvalstīs. Ja tiks īstenoti šie uzdevumi, tiek gaidīts, ka nākamajās Saeimas vēlēšanās piedalīsies vismaz 50 tūkstoši vēlēšanu ārvalstīs. Lai veicinātu diasporas vēlēšanu aktivitāti, 10 "Zaļo un Zemnieku savienības" frakcijas deputāti ir [rosinājuši](#) dot iespēju ārvalstīs dzīvojošajiem, kuri balso pa pastu, Saeimas vēlēšanās izvēlēties vēlēšanu apgabalu, kurā tiks ieskaitītas viņu balsis. Pēc ierosinājuma iesniedzēju ieskata, tas varētu stimulēt vēlēšanu aktivitāti, jo ārvalstīs dzīvojošajiem balsstiesīgajiem Latvijas pilsoņiem nav iespējas nobalsot par tiem kandidātiem, kas pārstāv vēlēšanu apgabalu, no kura attiecīgie iedzīvotāji ir izceļojuši. Saskaņā ar pašlaik spēkā esošo vēlēšanu kārtību ārvalstīs dzīvojošo vēlēšanu skaits tiek pieskaitīts Rīgas vēlēšanu apgabalam. Līdz ar to vēlēšanu saņem tikai Rīgas vēlēšanu apgabalā pieteikto kandidātu sarakstu vēlēšanu zīmes un viņu balsis pieskaita Rīgas vēlēšanu apgabalā nodotajām balsīm. Arī pētnieki [norāda](#), ka iespēja brīvi izvēlēties vēlēšanu apgabalu varētu veicināt ārvalstīs dzīvojošo vēlēšanu motivāciju piedalīties vēlēšanās, lai gan no procedūras viedokļa šāds modelis ir sarežģītāks par esošo modeli. Tomēr jāņem vērā, ka tādējādi būtiski pieaugtu vēlēšanu individuālās atbildības līmenis – vēlētajiem jau laikus būtu jāizvēlas, par kura apgabala deputātiem balsot, un jāinformē par to atbildīgā valsts institūcija, lai novērstu slogu, ko radītu nepieciešamība uz katru vēlēšanu iecirkni sūtīt visu vēlēšanu apgabalu deputātu sarakstus. Tā kā diasporas vēlēšanu balsis šādi sadalītos pa visiem vēlēšanu apgabaliem, vairs nebūtu nodrošināta tieša diasporas interešu parlamentārā pārstāvība.

- **Mērķtiecīga sabiedrības izglītošana**

Pēc Latvijas konstitucionālo tiesību lietpratēju [ieskata](#), Latvijas demokrātijas deficīta pamatā ir nevis vēlēšanu sistēma, bet gan sabiedrības demokrātisko prasmju, politiskās ētikas un pilsoniskās apziņas

problēmas. Vēlētāji nav maināms lielums, proti, tie paliktu nemainīgi neatkarīgi no vēlēšanu sistēmas, un problēmas neizbēgami izpaustos arī tad, ja vēlēšanu sistēma tiktu mainīta. Svarīgi ir Latvijas sabiedrībā panākt vienprātību par Latvijas kā demokrātiskas valsts pamatvērtībām un veicināt sabiedrības politisko izglītotību un vēlmi iesaistīties valstiski nozīmīgos procesos. Arī politologs J. Ikstens [norāda](#), ka pirmām kārtām jāmeklē substantīvi, nevis institucionāli veidi sabiedrības politiskās līdzdalības palielināšanai. Ar substantīviem sabiedrības līdzdalības palielināšanas veidiem tiek saprasta, piemēram, sabiedrības izglītošana saistošā veidā, palielinot interesi par politiskajiem procesiem un politiku kopumā, mediju darbs sabiedrības informēšanai u. tml.

- **Vēlētāju reģistra ieviešana**

Pēc Centrālās vēlēšanu komisijas (CVK) [ieskata](#), vēlētāju reģistra ieviešana parlamenta vēlēšanās palīdzētu atrisināt vairākus problēmjautājumus, ar kuriem saskārās daļa vēlētāju 13. Saeimas vēlēšanās. Latvijā dalība parlamenta vēlēšanās ir maksimāli vienkāršota – balsstiesīgajiem pilsoņiem nepieciešama tikai derīga pase, un viņi var izvēlēties, kurā vēlēšanu apgabalā vai vēlēšanu iecirknī nodot savu balsi. Ieviešot vēlētāju reģistru, būtu iespējams nodrošināt, ka vēlēšanās bez papildu apgrūtinājumiem var piedalīties arī vēlētāji, kuriem ir tikai personas apliecība jeb elektroniskā identifikācijas karte (eID karte), bet nav derīgas pases. Šobrīd personām, kurām nav derīgas pases, vēlēšanu tiesību īstenošanas dokuments ir eID karte kopā ar CVK vai Pilsonības un migrācijas lietu pārvaldes (PMLP) apstiprinātu vēlētāja apliecību. Lai gan vēlētāja apliecība tiek izsniegta bez maksas, personai tomēr jātērē savi resursi tās saņemšanai. Tas savukārt var rosināt personu nepiedalīties parlamenta vēlēšanās. Saskaņā ar Ministru kabineta rīkojumu [Nr. 76](#) paredzēts ieviest elektronisku tiešsaistes vēlētāju reģistru. [Personu apliecinošu dokumentu likuma](#) pārejas noteikumi paredz, ka līdz elektroniskas vēlētāju reģistrācijas ieviešanai saglabājas līdzšinējā kārtība, proti, personām, kurām nav derīgas pases, dokuments vēlēšanu tiesību īstenošanai ir eID karte kopā ar CVK vai PMLP apstiprinātu vēlētāja apliecību. Vēlētāju reģistra izmantošana atvieglotu pieteikšanos arī pasta balsošanai ārvalstīs, jo pieteikties balsošanai būtu iespējams, nosūtot pieteikumu pa pastu vai elektroniski, neuzrādot pasi spiedoga saņemšanai. Arī Eiropas Drošības un sadarbības organizācijas Demokrātisko institūciju un cilvēktiesību birojs [rekomendējis](#) Latvijai apsvērt pastāvīga vēlētāju reģistra ieviešanu. Tas būtu saskaņā ar labo praksi un veicinātu tiesības piedalīties vēlēšanās. Šāds reģistrs būtu jāattīsta laikus pirms vēlēšanām iekļaujošā un pārredzamā procesā.

- **Vēlēšanu iecirkņu skaita palielināšana iepriekšējai balsošanai**

Pēc CVK [ieskata](#), būtu nepieciešams veikt grozījumus [Saeimas vēlēšanu likumā](#), nosakot, ka visās pašvaldībās izveidojami vēlēšanu iecirkņi balss nodošanai glabāšanā. Likuma pašreizējā redakcija paredz, ka vēlēšanu iecirkņi, kuros var nodot balsi glabāšanā, ierīkojami republikas pilsētās un novados, kuros ir vismaz 7500 balsstiesīgo, savukārt pašvaldībās, kurās ir vairāk nekā 20 tūkstoši balsstiesīgo, šādus vēlēšanu iecirkņus iekārto ar tādu aprēķinu, lai uz pilniem 20 tūkstošiem balsstiesīgo būtu viens iecirknis. CVK novērojumi liecina, ka šāds iecirkņu skaits nav pietiekams, jo iepriekšējās balsošanas iespēja ir pieprasīta visās pašvaldībās.

- **Vēlētāju balsu loterijas ieviešana**

Vēlētāju balsu loterijā tās uzvarētājam tiek piešķirta noteikta naudas summa. Lai gan šī nav pasaulē plaši izplatīta prakse, tomēr vēlētāju balsu loterijas ieviešana varētu motivēt balsstiesīgos iedzīvotājus piedalīties vēlēšanās. Turklāt vēlētāju balsu loterijas ieviešana un īstenošana no valsts prasītu salīdzinoši nelielus finanšu un darbaspēka resursu ieguldījumus ([Duffy and Matros, 2014](#); [Intervija, Eglājs, 29.03.2021.](#)).

BJR valstu vēlēšanu sistēmu iezīmes salīdzinošā skatījumā

Avots: BJR valstu normatīvais regulējums (sk. tabulā); [EC, 2018](#); [Siaroff, 2019](#); [Supe, 2020](#)

								
Parlamentārā sistēma	Vienpalātas	Vienpalātas	Vienpalātas	Vienpalātas	Divpalātu	Vienpalātas	Divpalātu	Vienpalātas
Deputātu skaits	179	101	100	141	Sejmā – 460; Senātā – 100	200	Bundestāgā – 598; Bundesrātā – 69	349
Vēlēšanu sistēma	Proporcionāla (grozāmo sarakstu sistēma)	Proporcionāla (grozāmo sarakstu sistēma)	Proporcionāla (grozāmo sarakstu sistēma)	Jaukta	Sejmā – proporcionāla (grozāmo sarakstu sistēma)	Proporcionāla (grozāmo sarakstu sistēma)	Bundestāgā – jaukta; Bundesrātā – ieceļ federālo zemju valdības	Proporcionāla (grozāmo sarakstu sistēma)
Vēlēšanu barjera	2 %	5 %	5 %	Partijām – 5 %; apvienībām – 7 %	Partijām – 5 %; apvienībām – 8 %	Nepastāv	5 % vai vismaz 3 vietas vienmandāta apgabalos	4 % visā valstī vai vismaz 12 % apgabalā
Rezultātu aprēķina metode	D’Onta metode	Modificēta D’Onta metode	Senlaga metode	Hēra metode	Modificēta Senlaga metode	D’Onta metode	Senlaga–Šepera metode	Modificēta Senlaga metode
Vēlēšanu apgabalu skaits	10	12	5	Vienmandāta – 71; daudzmandātu – 1	Sejma vēlēšanās – 41; Senāta vēlēšanās – 100	13	Bundestāga vēlēšanās: vienmandāta – 299; daudzmandātu – 16	29
Vēlētāju reģistrs	Pastāv	Pastāv	Nepastāv	Pastāv	Pastāv	Pastāv	Pastāv	Pastāv
Balsošana pa pastu	Nav tādas iespējas	Tikai vēlētājiem ārvalstīs	Tikai vēlētājiem ārvalstīs	Tikai vēlētājiem ārvalstīs	Tikai vēlētājiem Polijā	Tikai vēlētājiem ārvalstīs	Vēlētājiem gan Vācijā, gan ārvalstīs	Tikai vēlētājiem ārvalstīs
Vecuma cenzus vēlētājiem	18 gadi	18 gadi	18 gadi	18 gadi	18 gadi	18 gadi	18 gadi	18 gadi
Vecuma cenzus kandidātiem	18 gadi	21 gads	21 gads	25 gadi	Sejmā – 21 gads; Senātā – 30 gadi	18 gadi	Abās palātās – 18 gadi	18 gadi
Vēlēšanu regularitāte	4 gadi	4 gadi	4 gadi	4 gadi	4 gadi	4 gadi	4 gadi	4 gadi
Obligāta dalība vēlēšanās	Nav	Nav	Nav	Nav	Nav	Nav	Nav	Nav
Vēlēšanu diena	Svētdiena	Svētdiena	Sestdiena	Svētdiena	Svētdiena	Svētdiena	Svētdiena	Svētdiena
Normatīvais regulējums	Konstitūcija (ar skaidrojumiem); Vēlēšanu likums	Konstitūcija ; Vēlēšanu likums	Satversme ; Saeimas vēlēšanu likums	Konstitūcija ; Seima vēlēšanu likums	Konstitūcija ; Vēlēšanu likums	Konstitūcija ; Vēlēšanu likums	Vācijas Federatīvās Republikas Pamatlikums ; Vēlēšanu likums	Konstitūcija ; Pārvaldības dokuments ; Vēlēšanu likums

Atsauces

- Bruter, M. and Harrison, S., 2020.** *Inside the Mind of a Voter: a New Approach to Electoral Psychology*. Princeton, Oxford: Princeton University Press.
- Farrell, D. M., 2001.** *Electoral Systems: a Comparative Introduction*. Basingstoke, New York: Routledge.
- Ījabs, I., 2017.** *Politikas teorija: pirmie soļi*. Rīga: Lasītava.
- Pleps, J., Pastars, E., Plakane, I., 2004.** *Konstitucionālās tiesības*. Rīga: Latvijas Vēstnesis.
- Ozolzīle, G., 2014.** Latvijas vēlēšanu sistēmas reforma un Vācijas pieredze. *Humanitārās un sociālās zinātnes*, Nr. 22, 69.–74. lpp.
- Siaroff, A., 2019.** *Comparative European Party Systems: an Analysis of Parliamentary Elections since 1945*. London, New York: Routledge.
- Supe, V., 2020.** 6. Saeimu ievēlē vispārīgās, vienlīdzīgās, tiešās, aizklātās un proporcionālās vēlēšanās. No: R. Balodis, zin. red., *Latvijas Republikas Satversmes komentāri. II nodaļa. Saeima*. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 79. –126. lpp.
- Telefonintervija** ar Centrālās vēlēšanu komisijas (CVK) sekretāru Ritvaru Eglāju par elektroniskā vēlēšanu reģistra ieviešanas gaitu, BJR valstu vēlēšanu sistēmām un risinājumiem, lai veicinātu Latvijas iedzīvotāju līdzdalību parlamenta vēlēšanās, 29.03.2021.
- Vikmane, E. and Kreituse, I., 2010.** Socio-economic trends influencing voting behavior in parliament elections in Latvia and Estonia. No: *New Socio-Economic Challenges of Development in Europe – 2010: Conference Proceedings*. Riga: University of Latvia, pp. 80–86.
- Vildbergs, H. J., Messeršmits, K., Niedre, L., 2004.** *Pilsonis tiesiskā valstī: vācu konstitucionālo un administratīvo tiesību pamati*. Rīga: Latvijas Universitāte.
- Берлявский, Л. Г., 2013.** *Сравнительное избирательное право*. Москва: Юрлитинформ.

¹ Šeit un turpmāk, ja nav norādīts citādi, informācijas avots ir 1. tabulā norādītais normatīvais regulējums, parlamentu vai par vēlēšanu organizēšanu atbildīgo nacionālo institūciju tīmekļvietnes.

Pārpublicēšanas, citēšanas vai citādas izmantošanas gadījumā atsauce uz apskatu, tā autoru un Latvijas Republikas Saeimu ir obligāta. Nekomerčiālos nolūkos apskatu drīkst pārpublicēt vai citādi izmantot bez īpašas saskaņošanas ar Latvijas Republikas Saeimu un apskata autoru.

Latvijas Republikas Saeima un apskata autors nav atbildīgi par apskatā iekļautās informācijas tālāku izmantošanu un tās radītajām sekām.

Apskats neatspoguļo Latvijas Republikas Saeimas kā likumdevēja viedokli.

Visas mantiskās tiesības uz apskatu pieder Latvijas Republikas Saeimai.

ISBN 978-9934-598-18-0